

Odborník na Rímsku ríšu: „Rímska civilizácia nezanikla, ale transformovala sa do novej podoby“

25. septembra 2021 ✚ História ✚ Rozhovory

Doc. Mgr. Marek Babic PhD. je dekanom na Filozofickej Fakulte Katolíckej univerzity v Ružomberku. Venuje sa obdobiu neskorej Rímskej ríše a je považovaný za jedného z najväčších odborníkov na toto obdobie na Slovensku. Okrem toho sa venuje klasickým jazykom. Je tiež autorom publikácie *Od antiky k stredoveku: Dejiny neskorého rímskeho cisárstva medzi rokmi 284 – 476*.

Doc. Mgr. Marek Babic PhD.

Pán dekan nám láskavo, pre portál Christianitas, odpovedal na niekoľko otázok.

Kto bol Konštantín Veľký a ako je možné, že práve on zažil konverziu z pohanstva na kresťanstvo?

Nemáme dosť informácií o vnútornej motivácii pre konverziu tohto cisára na kresťanstvo. Vieme však, že istú úlohu pri obrátení zohral Hosius, biskup z hispánskej Córdoby, ktorý sa neskôr stal cisárovým poradcom v jeho náboženskej politike. Konštantín Veľký bol skúsený vojvodca a v celej antike nepoznáme žiadneho vojenského veliteľa, ktorý by sa nespoliehal na pomoc „zhora“. Pred bitkou pri Mulvijskom moste v roku 312 mu pomoc zhora prišla od kresťanského Boha.

Podľa svedectiev od antických autorov Lactantia a Eusebia sa mu v sne pred bitkou zjavil na oblohe kríž a pod ním slová „pod týmto znamením zvíťazíš“. Ježiš mu v sne vysvetlil, že na vojenské štandardy má umiestniť symbol známy ako *labarum* (spojené grécke písmená chi a ró). Konštantín poslúchol a na druhý deň v slávnej bitke porazil svojho nepriateľa, cisára na západe Rímskej ríše, Maxentia. Nový Boh ukázal svoju silu a pre Konštantína bola táto udalosť presvedčivým dôvodom pre obrátenie sa ku Kristovi.

Dôkazom jeho obrátenia boli okamžité kroky po víťaznom vstupe do Ríme. Konštantín daroval kresťanskej Cirkvi pozemok Lateránov, na ktorom sa postavila prvá kresťanská bazilika, dnes známa ako Lateránska bazilika. Vieme, že pokrstiť sa dal až na smrteľnej posteli, ale v tom čase to nebola zriedkavá prax, keďže sa

verilo, že takto pôjde zomrelý rovno do neba. Dnes mnohí autori pochybujú, či Konštantínova konverzia bola úprimná, alebo len ziskuchtivý politický kalkul. O tom je v modernej spisbe pomerne rozsiahla odborná, aj emóciami zakalená diskusia. Ja sa domnievam, že do veľkej miery bolo Konštantínovo obrátenie úprimným aktom, o čom napríklad svedčia aj jeho listy z rokov 313 – 320, pri riešení schizmy donatistov. V nich sa ukazuje cisárov úprimný záujem o jednotu Cirkvi a osobné vyznanie o osobnom vzťahu ku Kristovi.

Akú úlohu zohral Konštantín pri dôležitom Nicejskom koncile v roku 325? Prečo pociťoval potrebu založiť novú kresťanskú metropolu na východe s názvom Konštantínopol?

Odpoveď na prvú otázku súvisí s predchádzajúcim odsekom. Konštantín cítil povinnosť za jednotu Cirkvi, preto sa priamo angažoval v cirkevných záležitostiach. Robil len to, čo pred ním jeho predchodcovia. Každý cisár od čias Augusta bol aj zároveň najvyšším kňazom (*pontifex maximus*) a bolo prirodzené pre vládarov zasahovať do pohanských kultových záležitostí. Podnetom pre zvolanie Nicejského koncilu v lete roku 325 bola ariánska heréza.

Podstatou ariánskej herézy bolo definovanie vzťahu medzi osobami v Božskej trojici. Alexandrijský presbyter Arius učil, že Syn je stvorený Otcom a teda existuje hierarchia v rámci troch osôb. Podľa listov, ktoré poslal biskupom bolo zrejmé, že Konštantín Veľký nerozumel intelektuálnej debate s jemnými významovými odtieňmi a považoval celú záležitosť len za krátku nedorozumenie, ktoré treba vyriešiť snemom zainteresovaných strán. Sám otvoril koncil a krátko mu aj predsedal. Ukázalo sa, že sa veľmi mylil a do veľkej miery aj podcenil zložitost problému. Ariánska schizma trvala ešte nasledujúce desaťročia v rôznych kútoch Rímskej ríše. Kresťanské náboženstvo v ariánskej podobe prijali aj migrujúce germánske kmene, napríklad Vandali a tí ho šírili do Hispánie a potom do severnej Afriky ešte o dve storočia neskôr.

Čo sa týka novej metropoly na východe, Konštantín mal viacero dôvodov, prečo investovať do nového hlavného mesta. Jedným z nich bola motivácia vybudovať od základov kresťanskú metropolu. Všetky ostatné mestá v tom čase boli preplnené pohanskými chrámami, sochami božstiev a s nimi spojenými tradíciami a náboženskými slávnosťami. Predovšetkým Rím predstavoval vzor úspešného veľkého mesta, ktoré za svoj rozmach a moc podľa interpretácie rímskych vzdelancov vďačilo pohanským božstvám. Konštantín po svojom obrátení potreboval legitimizovať nové náboženstvo aj formou kresťanskej architektúry a umenia, ktoré malo v danom čase silný vplyv na mentalitu pospolitého obyvateľstva. Preto od začiatku sa v novom meste, ktoré nieslo jeho meno, stavali monumentálne kresťanské baziliky.

O dve storočia neskôr bolo v tomto meste 33 veľkých bazilík, z toho jedna mimoriadne reprezentatívna a slávna, Hagia Sofia, ktorá mala na svoju dobu nesmierne veľké parametre (pôdorys 71 x 77 m). Že nová metropola mala aj strategickú polohu na priesečníku Európy a Ázie, to je už iná téma.

Zdroj: Flickr

Kto bol Julianus Apostata?

Z môjho pohľadu je to jeden z najodvážnejších cisárov rímskeho obdobia. Panoval len veľmi krátko, v rokoch 361 až 363, ale vďaka vynikajúcemu historikovi, Ammianovi Marcellinovi vieme o ňom mnoho spoľahlivých informácií. Jeho odvaha spočívala v schopnosti vymknúť sa zaužívaným stereotypom vo vládnutí a prístupe k vládcovským povinnostiam.

V danom čase boli cisári obklopení vládcovskou pompéznosťou až posvätnou nedotknuteľnosťou, ktorú zaviedol koncom 3. storočia cisár Dioklecián. Cisári sídlili v honosných palácoch, obliekali sa do prepychových rúch zdobených zlatom a drahokamami, prístup k nim mali len niekoľkí vyvolení úradníci a aristokrati a aj tí museli neustále vzdávať poníženú úctu. Julianus toto všetko odmietol a rozhodol sa pre familiárny prístup k svojmu okoliu. Pri návšteve Antiochie, vtedy jedného z najväčších miest Rímskej ríše, sa nechal vysmievať pre svoj údajne nepekny vzhľad. Sám použil sebairóniu a robil si posmešky zo svojej brady a tváre. Zo svojho paláca prepustil mnohých nepotrebných sluhov, ktorí sa starali len o prepych cisárskej rodiny. V tej dobe to bolo niečo neslýchané.

Ešte viac sa preslávil svojím prístupom k štátnemu náboženstvu. Kresťanstvo bolo začiatkom druhej polovice 4. storočia etablovaným a štátom preferovaným náboženstvom. Kresťania pribúdali vo všetkých sociálnych vrstvách a vo všetkých kútoch ríše. Prenikali do štátnej správy a Cirkev sa stávala stále vplyvnejšou a mocnejšou inštitúciou. Julián sa vzoprel náboženskej línii svojich predchodcov a rozhodol sa vrátiť k pohanským kultom a podpore pohanských spoločenstiev. Preto ho neskorší kresťanskí spisovatelia nazvali odpadlíkom, po grécky Apostata.

Už sa neodvážil prenasledovať kresťanov, pretože si bol vedomý ich sily, skôr volil cestu podpory ich protivníkov. Napríklad chcel znovu postaviť Jeruzalemský chrám, finančne podporoval obnovu schátraných pohanských monumentov. Povzbudzoval pohanské spoločenstvá, aby robili charitu, čím priamo konkurovali kresťanom. Povolil návrat heretikom, ktorí boli predtým poslaní do exilu a tým podnietil nové rozpory vnútri kresťanských komunít. Robil to rafinovane a nie je isté, ako by to skončilo, ak by na svojej výprave do Perzie nezahynul. Domnievam sa však, že by nebol úspešný, ani keby vládol desaťročia, pretože kresťanstvo už malo pevné základy a nebolo v silách žiadneho vládcu ho oslabiť, nieto ešte zničiť.

Súhlasíte s názorom spisovateľa Hilaira Belloc, ktorý vyjadril názor, že Rímska ríša vlastne nikdy nezanikla, len sa postupne „pretransformovala“ na ranostredoveké kráľovstvá?

Toto je veľká téma nielen v modernej historiografii, ale aj v intelektuálnej debate moderných čias. V časopise *Kultúrne dejiny* (<http://kulturnedejiny.ku.sk/new/index.php/2018/11/01/02-2018/>) som tomu venoval celú štúdiu. Ľudí zaujíma, za akých okolností padali veľké ríše a štáty, prečo sa to stalo, akým spôsobom a s akými následkami. Tradične sa považuje za zánik Západorímskej ríše rok 476, kedy germánsky náčelník Odoakar zosadil z trónu rímskeho cisára na západe, Romula Augustula. Východorímska ríša však existovala ďalej a prosperovala v podobe mocnej Byzancie až do roku 1453, kedy bol Konštantínopol dobytý osmanskými Turkami.

Čo sa týka teórie transformácie Rímskej ríše na stredoveké germánske kráľovstvá na západe, je to myšlienka už pomerne stará. Už koncom 19. storočia rozvinul tento koncept rakúsky historik a archeológ Alfons Dopsch. Ten skúmal a vyhodnocoval materiálne dôkazy na pomerne veľkom území bývalej Rímskej ríše a dospel k záveru, že germánske kmene v 6. a 7. storočí nezničili ani veľké rímske mestá, ani obchodné cesty.

Germánske kmene síce obsadili územie ríše, ale úmyselne neničili rímske civilizačné výdobytky, len si ich prispôbovali pre svoje potreby. A tie neboli také veľké, ako nároky ich predchodcov. Iný historik, Belgičan Henri Pirenne, prišiel s tézou o „dlhej neskorej antike“. Podľa neho sa rímska antika skončila až vtedy, keď sa s príchodom nového náboženstva, islamu, prerušili klasické obchodné cesty a tým sa zničil civilizačný charakter rímskej antiky najprv v severnej Afrike a potom na juhu Európy. To sa stalo v priebehu 8. storočia.

Najvýraznejším odborníkom 20. storočia, ktorý sa zaoberal touto otázkou, je americký historik írského pôvodu, Peter Brown. Ten obrátil svoju pozornosť predovšetkým na východ Rímskej ríše, naučil sa aj staroveké orientálne jazyky a tak mohol naštudovať nové dôkazy o konci grécko-rímskej antiky. Zistil, že kontinuita medzi antikou a stredovekom mala oveľa pestrejšiu podobu, ako sa predpokladalo. Odmietol označiť rok 476 za koniec Západorímskej ríše a dokázal, že prechod medzi rímskou antikou a ranými stredovekými kráľovstvami v Európe bol naozaj kontinuálny proces.

Domnievam sa, že v 5. a 6. storočí išlo naozaj nie o úpadok, ale o transformáciu rímskej civilizácie do novej podoby. Kresťanská Cirkev v tomto období zohrala mimoriadne dôležitú úlohu. Prevzala niektoré administratívne štruktúry rímskeho cisárstva, prispôsobila si ich pre svoje potreby a potreby nových germánskych kráľovstiev. Cirkev participovala pri tvorbe nových germánskych zákonníkov, ktoré tiež vychádzali z rímskeho práva. A napokon Cirkev bola tou inštitúciou, ktorá v čase veľkej nestability a mimoriadnej mobility kmeňov v rámci Európy prišla s konceptom „modli sa a pracuj“, teda víziou usadlého spôsobu života, vďaka ktorému sa mohol uskutočniť „reštart“ európskej civilizácie.

Ďakujem za rozhovor.

Zhováral sa redaktor portálu Christianitas, Matej Gavlák.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/odbornik-na-rimsku-risu-rimska-civilizacia-nezanikla-ale-transformovala-sa-do-novej-podoby/>